

DESCOPERIRI EPIGRAFICE RECENTE

M. BĂRBULESCU-MUNTEANU și A. RĂDULESCU

Ne-am oprit în rîndurile de față asupra unor inscripții descoperite în ultimii ani în Dobrogea, monumente care adaugă noi aspecte ale vieții politice, militare și spirituale în provincia *Moesia Inferior* în secolele II—III e.n.

1. Inv. 31705 (Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța = MINAC). Fragment dintr-o inscripție monumentală în limba latină apărut cu prilejul demolării unei clădiri din Constanța, situate în imediata vecinătate a Edificiului roman cu mozaic *. Dimensiuni : $i = 0,275$ m ; $l = 0,475$ m ; $gr = 0,225$ m. Fig. 1.

Inscripția, săpată pe o placă de calcar, este mărginită în partea superioară de un chenar în relief, lat de 10,5 cm. Scrierea este îngrijită, literele, cu *apices*, sînt înalte de 4,5—5,3 cm.

Textul păstrează o mică parte din primele două rînduri :

VITRAI

OTITR

În marginea din dreapta, atît în r. 1, dar mai ales în r. 2, se vede partea superioară a literei A.

Constatăm deci că este o dedicație către împăratul Hadrian, care, după exemplele cunoscute din epigrafia tomitană, s-ar putea restitui astfel.

[Imp(eratori) Caes(ari) Di]vi Trai[ani Parthici f(ilio) Divi

Nervae nep]oti Tra[iano Hadriano Aug(usto)

pont(ifici) max(imo) trib(unica) pot(estate) co(n)s(uli) III

p(atri) p(atriciae)

* Este vorba de vechiul Cămin de bătrîni de pe str. Sulmona, demolat în 1981.

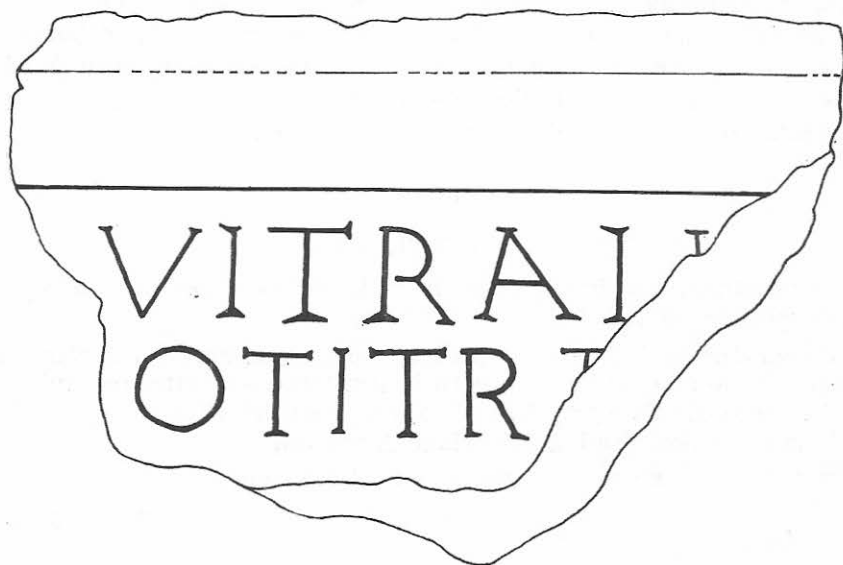
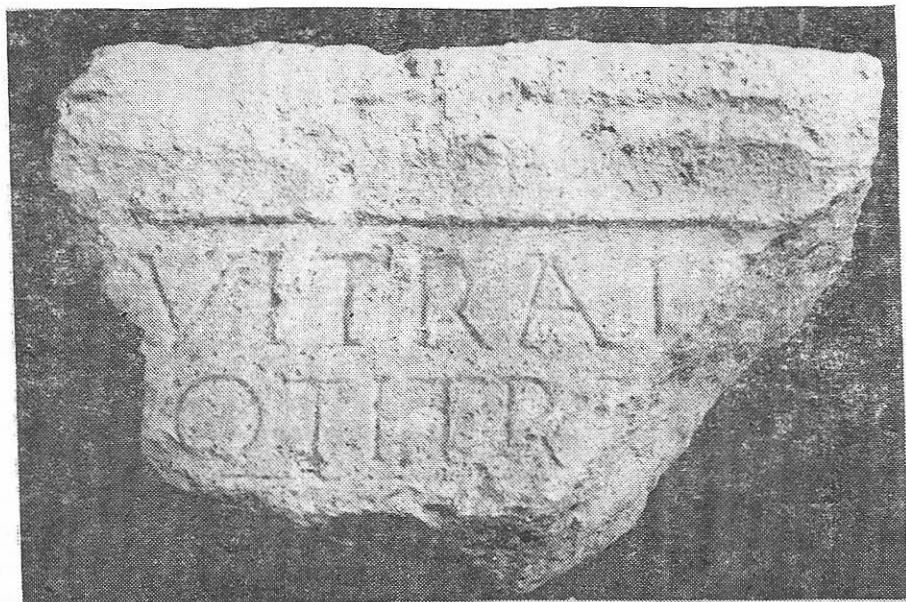

Fig. 1. Fragment dintr-o inscripție din Tomis, închinată împăratului Hadrian.

resp(ublica) Tomit(anorum) . . . . .
leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)]**.

Din completarea rîndurilor 1 și 2 observăm că acestea aveau 31 și respectiv 30 litere, fapt ce permite să calculăm lățimea inscripției. Într-adevăr, deoarece o literă are în medie 4 cm lățime și spațiul care-i urma 2 cm, rezultă că textul era dispus pe aproximativ 1,80 m, la care s-ar adăuga chenarul de o parte și de alta, lățimea totală a pietrei fiind de circa 2 m. Inscripția încăpea pe patru sau cinci rînduri, ceea ce înseamnă că înălțimea piesei era de aproximativ 0,50 m, piatra avea deci o formă dreptunghiulară. Nu este exclus ca dedicația să fi fost bilingvă, caz în care dimensiunile plăcii erau de $1 \times 2 \times 0,22$ m.

Dintre inscripțiile tomitane în onoarea lui Hadrian, cea mai timpurie pînă acum este cea pusă de *resp(ublica) Tomita(norum)* — $\beta\omicron\upsilon\lambda\eta\delta\eta\mu\omicron\varsigma \text{ Τομιτιῶν}$ — în anul 120 e.n., în timpul legatului imperial C. Ummidius Quadratus Severus Sertorius, inscripție întregită de curînd, pe baza unui nou fragment descoperit la Tomis¹.

În legătură cu dedicația către Hadrian din anul 129 e.n., din partea organelor de conducere ale cetății Tomis², observăm că se aseamănă cu fragmentul nostru, fără ca cele două inscripții să se identifice. Nu știm în ce măsură inscripția din 129 e.n. scoasă în secolul trecut „de la o moară de vînt, pe malul mării“, pierdută apoi, a fost corect transcrisă, dar așa cum apare ea în *CIL, III, 13740*, diferă de cea de față***.

O atenție specială ne reține o altă inscripție onorifică din Tomis închinată lui Hadrian, din care se cunosc două fragmente, unul găsit în pămîntul de umplură de la Edificiul roman cu mozaic³, iar cel de-al doilea descoperit nu de mult, într-o săpătură executată lîngă monumentul amintit⁴.

Precizăm aceasta deoarece clădirea în care a fost refolosit fragmentul prezentat de noi, alături de alte blocuri de piatră antică, a fost

** Al III-lea consulat și ultimul al lui Hadrian începe în 119 e.n., iar titlul de *p(ater) p(atriciae)* îl primește în 128 e.n., dar este notat uneori și înaintea acestei date, cf. R. Cagnat *Cours d'epigraphie latine*⁴, Paris, 1914, p. 195, titluri completate de noi desigur ipotetic.

¹ Gr. Tocilescu, *AEM*, 6, 1882, p. 12—13, nr. 122 (= *CIL*, III, 7539). *AEM*, 14, 1891, p. 29, nr. 59 (= *CIL*, III, 12493). R. Cagnat, *IGR*, I, p. 204, nr. 606. I. Stoian, *Tomitana*, București, 1962, p. 124, nr. 25, pl. XXX, fig. 2. A. Rădulescu, M. Munteanu, *Pontica*, 10, 1977, p. 84—87, nr. 5 și fig. 5, 5 a. D. M. Pippidi, *St. Cl.*, 20 (1981), p. 77—79.

² *CIL*, III, 765 (= 13740). I. Stoian, *op. cit.*, p. 126—127, nr. 27, n. 7 (piatra astăzi pierdută).

*** Literele păstrate pe exemplarul nostru în r. 1 și 2, erau dispuse în inscripția din 129 în r. 1 și 3, vezi *supra* nota 2.

³ A. Rădulescu, *Pontica*, 1, 1968, p. 329—330 și fig. 4.

⁴ A. Aricescu, *SCIWA*, 27, 1976, 4, p. 423—525, fig. 1. Fragmentul a apărut în cea de a treia încăpere de la est de scara de acces a mozaicului, într-un strat de dărîmături, alături de bucăți de marmură din placajul edificiului, inclusiv o parte dintr-un capitel, care completa un fragment găsit mai înainte în săpăturile de la mozaic, întocmai ca în cazul acestei inscripții.

construită pe ruinele termelor de pe faleza de vest a Tomisului⁵, la sud-est de Edificiul roman cu mozaic****.

Deducem deci că ambele inscripții onorifice, descoperite într-un spațiu restrâns, au fost refolosite la monumentele antice din această zonă a peninsulei tomitane, poate nu departe de locul lor inițial.

Fără să cunoaștem ocazia care a dus la ridicarea celor două inscripții, presupunem că unele monumente închinat împăratului Hadrian au fost prilejuite de vizitele sale în regiunea vest-pontică⁶. De altfel tomitanii par a nu fi întârziat să-l cinstească pe Hadrian cu titlurile „Olympianul“, „Salvatorul“ și „Eliberatorul“⁷, ultimul epitet poate nu pur onorific, ci legat de reacordarea libertății orașului⁸.

Indiferent de acest aspect, inscripțiile descoperite pînă acum la Tomis, exemplifică pe deplin înflorirea orașului în vremea lui Hadrian, ca de altfel a întregii provincii⁹.

2. Inv. 29705 MINAC. Altar votiv de calcar descoperit întimplător în anul 1979 în zona așezării antice de la Gura Canliei*. Dimensiuni : $\hat{i}$ = 0,415 m ; $\hat{l}$ și $\hat{gr}$ = 0,32 m (profilatura de la bază și de sus) — 0,25 m (centru). Înălțimea literelor : 3,5—4 cm. Fig. 2.

Inscripția se păstrează în întregime, literele sînt adînc săpate, unele au un aspect mai puțin îngrijit : A fără bară orizontală, V cu hasta din dreapta mai înaltă, în r. 1, etc.

Textul se poate completa :

Cauti
M(arcus) Domi(t)i(us)
Vale(n)s
p(osuit).

Ne aflăm deci în fața unui altar dedicat lui *Cautes*, unul din însoțitorii lui Mithras, primul exemplar din Dobrogea, după cîte știm, închinat acestei divinități.

Altarul păstrează în partea superioară o adîncitură dreptunghiulară de 11/4 cm, folosită probabil pentru fixarea statuiei zeului, inscripția servindu-i drept bază.

⁵ A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 325—329, nr. 3.

**** În timpul demolării s-au observat, la baza clădirii, urme din zidurile și pavajul termelor. Informație Gh. Papuc, căruii îi mulțumim și cu acest prilej.

De altfel din planurile întocmite cu prilejul săpăturilor de la terme, existente la fondul documentar MINAC, rezultă că termele depășesc spațiul clădirii moderne amintite.

⁶ W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrian*, Leipzig, 1907, p. 150—155 ; 264—267. R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei*, 2, București, 1968, p. 136—137. Al. Suceveanu, *Pontica*, 8, 1975, p. 123, n. 40 : în iarna anului 123/124 și eventual 132 e.n.

⁷ Gr. Tocilescu, *AEM*, 19, 1896, p. 97 ; nr. 45 : $\text{Αὐτοκράτωρ}[\tau\omicron]\rho\iota \text{ Καίσαρ}[\dots]\alpha\iota\nu\phi \Sigma\epsilon\beta\alpha[\sigma]\tau\phi \text{ Ἐλευθ[ερί]ω Ὀλυμπ[ίω] / [\Sigma]\omega\tau\eta\epsilon\rho\iota/[\chi\alpha]\rho\iota\sigma\tau\eta\epsilon\rho\iota/[o]v$.

⁸ Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 122—123, n. 34—39.

⁹ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 132—139.

* Piesa a fost găsită de colegul M. Irimia, care ne-a încredințat-o spre publicare.

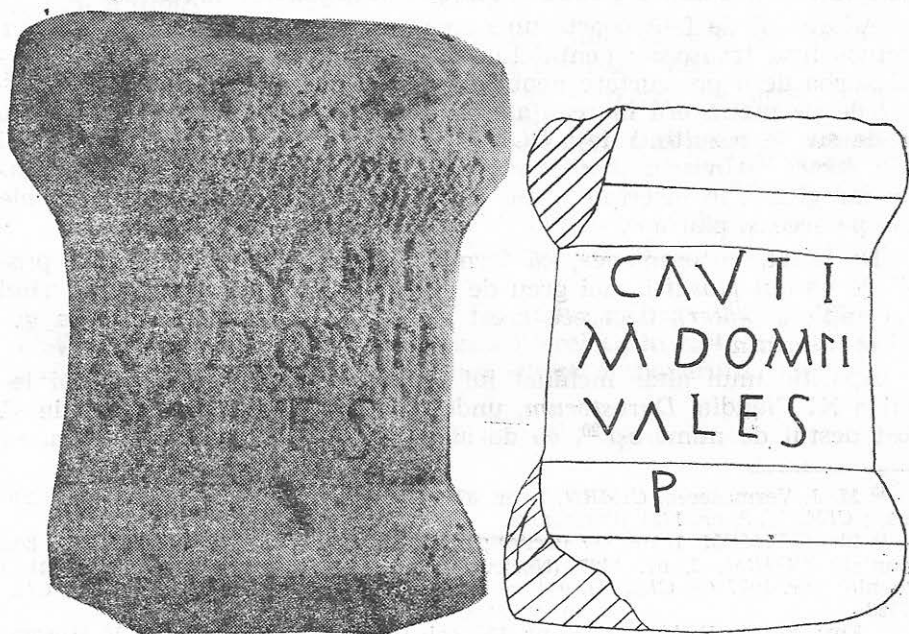

Fig. 2. Altar votiv descoperit la Gura Canliei (jud. Constanța).

În afara obișnuitei prezențe a lui *Cautes* pe reliefurile mithriace, unde încadra cu corespondentul său *Cautopates* scena sacrificiului ritual, înfățișați în costum oriental, cu boneta frigiană pe cap și în mâini cu o faclă, îndreptată de unul în sus, de altul în jos, simbolizând prin gestul lor răsăritul și apusul soarelui⁴⁰, sînt cunoscute în iconografia mithriacă reprezentări ale celor doi dadofori, adorați fie împreună⁴¹, fie individual. Putem aminti astfel o serie de statui ale lui *Cautes*⁴², ca să rămînem

⁴⁰ Fr. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mythra*, 1—2, Bruxelles, 1894—1896. M. J. Vermaseren, *Corpus Inscriptionum et Monumentorum Religionis Mithriacae*, 1—2, Haga, 1956—1960; idem, *Mithra, ce dieux mystérieux*, Paris-Bruxelles, 1960. R. Merkelbach, *Die Kosmogonie der Mithrasmytherien*, Zürich, 1967. G. Bordenache, *Sculture greche e romane*, București, 1969, p. 90 și urm., nr. 176—201.

⁴¹ M. J. Vermaseren, *CIMRM*, 1, nr. 738 (Aquilaia). *CIMRM*, 2, nr. 1165 (Germania); nr. 2268, fig. 631 (= D. Detschew, *JOAI*, 1939, Beibl., 130, nr. 7, fig. 52) (Moesia Inferior.).

⁴² M. J. Vermaseren, *CIMRM*, 1, nr. 80, 82, 83 (Syria); nr. 123 (Africa); nr. 227, 296 (Italia); nr. 477, 504 (Roma) etc. D. Tudor, *Oltenia romană*⁴, București, 1978, p. 385: figurină de metal înfățișînd pe *Cautes* (Cătune); *CIMRM*, 2, nr. 2103; nr. 2122 (O. Floca, *ED*, 1935, p. 219, fig. 4 = Fr. Cumont, *Textes*, 2, p. 284, nr. 140 și fig. 130 b); nr. 2185. (Dacia).

numai la acesta, precum și baze de statui și altare cu dedicații simple : „Deo Cauti“¹³ sau numai „Cauti“¹⁴, de pe tot cuprinsul imperiului.

Adorantul de față poartă un nume roman în sistemul *tria nomina*, defectuos însă transcris : gentiliul apare sub forma *DOMII*, fiind probabil vorba de o prescurtare neobișnuită a numelui *Domitius*¹⁵, fie ultimul *I* de pe piatră era în realitate *T*, căruia lapidul a omis să-i pună bara de sus **, rezultând deci *DOMIT*, cum întâlnim numele abreviat și în alte locuri¹⁶. În schimb *cognomen*-ul *Valens* scris *Vales* este de timpuriu înregistrat în inscripțiile din Dobrogea¹⁷, aflându-se uneori ambele forme pe aceeași piatră¹⁸.

De notat, de asemenea, că formula dedicatorie era încheiată probabil de verbul *p(osuit)*, mai greu de crezut că litera *P* din ultimul rînd s-ar completa *p(ater)*, deoarece acest cuvînt nu apare prescurtat în general în inscripții¹⁹.

Apariția unui altar închinat lui *Cautes*, în apropierea sediului legiunii a XI *Claudia, Durostorum*, unde adoratorii lui *Mithras* trebuie să fi fost destul de numeroși²⁰, ca de altfel în întreaga provincie²¹, ni se

¹³ M. J. Vermaseren, *CIMRN*, 1, nr. 875 (Britannia) ; nr. 903/1 (Galia) ; nr. 336 (Roma) ; *CIMRM*, 2, nr. 1751 (Pannonia).

¹⁴ Idem, *CIMRM*, 1, nr. 317 (Ostia) ; nr. 341 : „Caute/sacrum“ (Roma) ; nr. 802 (Hispania) ; *CIMRM*, 2, nr. 1427 (Noricum) ; nr. 1499 (Cauti/sacrum) și nr. 1829 (Pannonia) ; nr. 1977 (= *CIL*, III, 944 = Fr. Cumont, *Textes*, nr. 238, Apulum). *CIL*, III, 7863.

¹⁵ Em. Doruțiu Boilă, *ISM*, V, nr. 137, col. III, 8 : Do. . . (137 e.n.). V. Pârvan, *Ulmetum*, 2, *ARMSI*, nr. 2, t. 36, p. 359—365, nr. 15 = *ISM*, V, p. 89—91, nr. 63 : „Domet(ium) Consulem“ ? (178 e.n.). *CIL*, III, 771 (Tomis) : „ . . . M(arco) Domitio Capetolino (centurioni) Leg(ionis) XI Cl(audiae) p(iae) f(idelis) domo Capetoliade (sic). P. Nicorescu, *BCMI*, 9, 1916, p. 73 : „ . . . C(aio) Numerio Val(enti), mil(iti) [L]eg(ionis) XI Cl(audiae) et C(aio) Demitio...“.

Domitius Antigonus, guvernator al provinciei *Moesia Inferior* în anii 235—236, atestat în două inscripții din Bulgaria, una din *Nigrinianis-Candidiana* — azi Malac Preslavec. (V. Velkov, *Klio*, 39, 1961, p. 215—216. J. Filtz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 43, nr. 21) și alta din *Lomeț* (*CIL*, III, 14429) cf. R. Vulpe, *op. cit.*, p. 226, n. 34 și 35.

** În text *A* nu are bară orizontală.

¹⁶ *CIL*, III, 8119 : *Domit(ius) Iulius* ; 7422 : *L. Domit(ius) Narcissus*.

¹⁷ V. Pârvan, *Histria*, 7, *ARMSI*, ser. 3, t. 2, mem. 1, București, 1923, p. 39—45 ; *CIL*, III, 12489 (*Histria*) ; *CIL*, III, 12479 (*Cius*) ; *CIL*, III, 12473 ; 14214⁴ ; 14214¹⁴ (*Tropaeum Traiani*) etc., cf. S. Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, București, (1961) p. 64, 71.

¹⁸ E. Doruțiu—Boilă, *ISM*, V, nr. 137, col. II., 5, 10 ; II, 30, etc.

¹⁹ M. J. Vermaseren, *CIMRM*, 1, nr. 317 : [An]tonin[us]/pater/Cauti ; nr. 738, 2 : Cuti/Q. Baienus/Procul(us)/pater. Vezi totuși *ibidem*, nr. 797 : *Caute/Tib(erius) Cl(audius) Artemidoru[s] p(ater?) sive p(osuit)*. Asupra lui *pater* v. Fr. Cumont, *Textes...*, 1, p. 318. D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969, p. 260, n. 105—106.

²⁰ *CIL*, III, 7475 ; 7483 = 12468, cf. V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, *Rivista di filologia e di istruzione classica*, n.s., 2, 1924, p. 325. I. I. Russu, *AISC*, 2, 1933—1935, p. 213—215, nr. 3.

²¹ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 230, n. 2. M. J. Vermaseren, *CIMRM*, 2, nr. 2297—2309. D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 293, n. 33—36, p. 306 și urm. Z. Covacef, *Al. Barnea*, *Pontica*, 6, 1973, p. 87—95. M. Munteanu, *Pontica*, 7, 1974, p. 164—165, nr. 5.

pare firească; *M. Domi(t)i(us) Vale(n)s* a servit poate chiar în această unitate și ulterior s-a stabilit în teritoriu.

După caracterele paleografice, inscripția datează de la sfârșitul sec. al II-lea e.n. sau prima jumătate a celui următor.

3. Inv. 21401 MINAC. Placă funerară de marmură descoperită întâmplător în anul 1976, pe str. Mihai Viteazu din Constanța.

Inscripția, încadrată de un chenar dublu, în relief, în formă de *tabula ansata*, este spartă în mai multe fragmente, lipsind începutul primelor trei rinduri și porțiuni din chenar. Dimensiuni: $\hat{i} = 0,565$ m $l = 0,61$ m; $gr = 0,035$ m. Fig. 3.

Scrierea este îngrijită, lipsesc ligaturile, iar după cuvintele prescurtate apar *hederae* sau mici triunghiuri. Înălțimea literelor este de 4,1—4,5 cm.

Observăm în spărtura plăcii, în rîndul 2, bara din dreapta a literei V, cea a literei M, în r. 3, și baza literei C, în r. 4; se păstrează, de asemenea, o mică parte din canelura stîngă a chenarului, rîndurile 4—6 se cunosc, astfel, în întregime.

Inscripția este dispusă pe șase rinduri:

[D(is)] M(anibus)

[? Iulius] Vitales

[mil(es) sive vet(eranus) leg(ionis) V] Mac(edonicae)

C(aius) Iulius Festus

frater et h(eres) t(itulum) f(aciendum)

c(uravit)

Nu cunoaștem *praenomen*-ul defunctului, iar numele a fost completat după cel al fratelui, care i-a pus piatra de mormînt.

În r. 3, din care lipsesc aproximativ 7 litere, putea fi scris fie *mil(es)*, fie *vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae)* sau numai *leg(ionis) V Mac(edonicae)**, dacă era vorba de un *centurio*.

Fără să putem stabili cu precizie dacă Iulius Vitales a fost militar în funcțiune sau veteran, pare mai probabilă prima situație, din moment ce îi era moștenitor fratele. Amintim în acest sens monumentul funerar al lui Iulius Ponticus, soldat din legiunea a V-a Macedonica, pus la Troesmis de Iulius Ponticus, Sentius Ponticus, veteran și Sentius Ponticus, soldat în aceeași legiune, frați de comoștenitori²²; tot astfel inscripția funerară a lui Antonius Florus, *beneficiarius consularis*, ridicată la Capidava de fratele său Antonius Florianus, *optio* în leg. I Italica²³.

Cum s-a putut preciza pe baza materialului epigrafic, aria de acțiune a legiunii a V-a Macedonica de la Troesmis, cuprindea un

* Rîndul este ceva mai scurt decît celelalte.

²² Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 41, nr. 84; idem, AEM, 11, 1887, p. 31, nr. 28; CIL, III, 7502. Em. Doruțiu-Boilă, ISM, V, p. 219—220, nr. 186.

²³ Gr. Tocilescu, AEM, 19, 1896, p. 88, nr. 28. CIL, III, 14214¹⁹. Gr. Florescu, Capidava, București, 1958, p. 107—108, nr. 29. Em. Doruțiu-Boilă, ISM, V, p. 66—67, nr. 41.

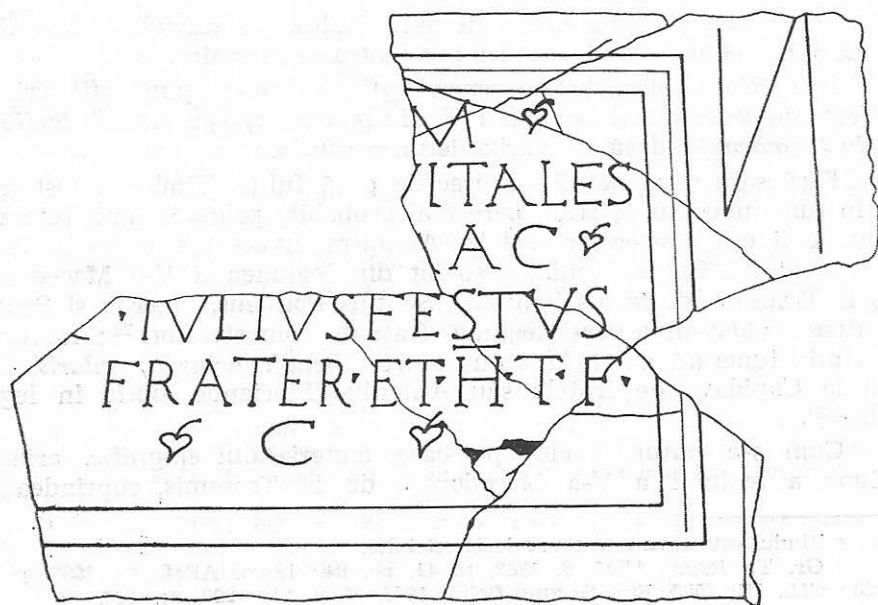
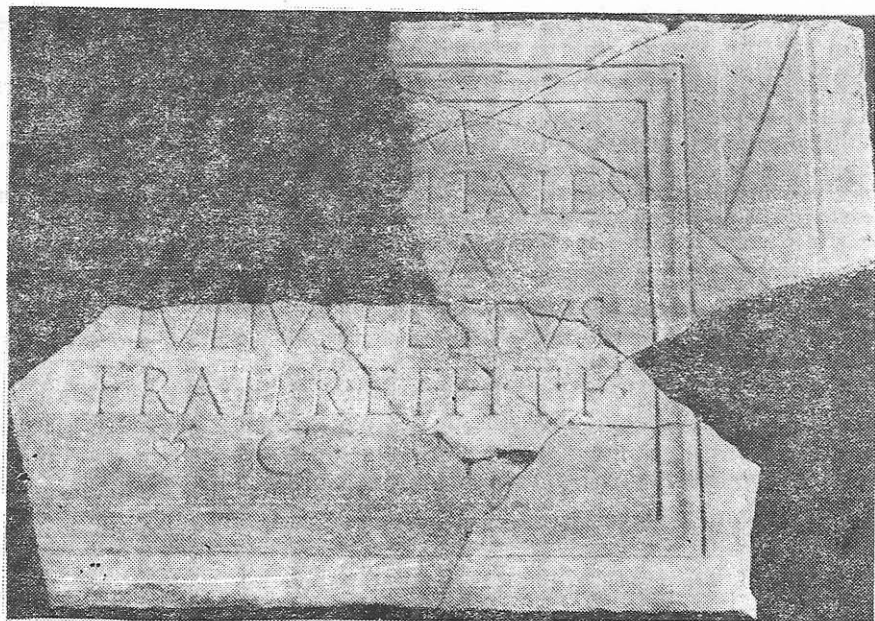

Fig. 3. Inscripție funerară din Tomis.

spațiu întins pe linia Dunării, precum și orașele grecești de pe litoral²⁴. Menționăm astfel, o dedicație de la Tomis închinată lui *IOM* și *Heros*, din partea lui Q. Trebellius Maximus, *centurio trecenarius* al cohorței a III-a din *Legio V Macedonica*, subunitate care s-a aflat probabil pentru o vreme aici, în prima jumătate a sec. al II-lea²⁵.

La Tomis exista o *statio* de *beneficiarii consularis*, detașați din leg. a V-a Macedonica, în care a slujit M. Sufena Titianus²⁶ și probabil P. Valerius Pacatus²⁷.

Prezența militarilor activi la Tomis se datorează deci fie antrenării lor în vreo misiune oficială, fie pentru paza drumurilor sau la lucrările de construcții (cum par a dovedi fragmentele de cărămizi cu ștampila legiunii a V-a Macedonica, descoperite la Histria și Callatis²⁸).

Revenind la inscripția de mai sus amintim că atât numele gentilic *Iulius*²⁹, cât și cele două cognomina, *Festus*³⁰ și *Vitales* (în loc de *Vitalis*)³¹, sint frecvente în onomastica provinciei.

Placa funerară din Tomis aparține, după caracterele paleografice, secolului II e.n. **

4. Inv. 21402 MINAC. Inscripție funerară în limba latină pe o placă de marmură apărută ocazional pe str. M. Viteazu din Constanța*, Fig. 4.

Se conservă o parte din cîmpul drept al inscripției cu chenarul lateral decorat cu profilurii și vrejul viței de vie. Dimensiuni: $\hat{i} = 0,27$ m; $l = 0,99$ m; $gr = 0,11$ m. Înălțimea literelor este de 2,5 cm.

La începutul r. 1 se distinge litera *E*, tot astfel în r. 2, în r. 6 o hastă verticală, probabil *I*, iar la sfîrșitul acestui rînd un *S* de dimensiuni mai mici, rescris pe chenar răsturnat.

²⁴ Em. Doruțiu-Boilă, SCIV, 23, 1972, 1, p. 45—62. A. Aricescu, Pontica, 10, 1977, p. 179—188.

²⁵ CIL, III, 7534. A. Aricescu, *op. cit.*, p. 185.

²⁶ D. Tudor, Materiale, 2, 1956, p. 581, nr. 49.

²⁷ CIL, III, 7550.

²⁸ Al. Suceveanu, RRH, 13, 1974, 2, p. 234, n. 10. A. Aricescu, *op. cit.*, p. 184, n. 43 și 44. D. Tudor, Pontica, 13, 1980, p. 245, nr. 22; p. 244, fig. 2/14.

²⁹ Numai în listele de veterani de la Troesmis, lăsați la vatră în timpul guvernatorului Sextus Iulius Maior, în anul 134 e.n., figurează 34 *Iulii*, vezi Em. Doruțiu-Boilă, ISM, V, p. 163—170, nr. 137.

³⁰ Gr. Tocilescu, AEM, 6, 1882, p. 41, nr. 85. CIL, III, 7509: „...Festus augur mun(icipii) Troes(mensium)“, sec. II—III e.n. C. Moisil, Convorbiri literare, 39, 1905, p. 563—566. V. Pârvan, *Salsovia*, București, 1906, p. 25—43. Em. Doruțiu-Boilă, ISM, V, p. 297—298, nr. 290, a: „Fl(avius) Festus centurio) leg(ionis) [I t(alicae) ?]“, Mahmudia, sec. II—III e.n.

³¹ CIL, III, 7506: „[Ti]b(erius) Vitales ex[b(enef)iciario] vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae)...“ Troesmis, sec. II e.n. CIL, III, 13737. Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 104, nr. 25 „Cocceius Vitales“, sec. II e.n. Em. Doruțiu-Boilă, ISM, V, nr. 8 și 57 a, b: Iulius Vitales, centurionul de legiune, care înfăptuiește o delimitare a teritoriului capidavens, din porunca guvernatorului provinciei Mantennius Sabinus, în anul 229 e.n. Pentru redarea lui *i* posttonic prin *e*, v. H. Mihăilescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, p. 41, 31.

**Dacă Iulius Vitales a fost militar activ, inscripția trebuie să fi fost pusă înaintea plecării legiunii a V-a Macedonica în Dacia (167 e.n.).

* Inscripția a fost descoperită pe str. M. Viteazu, în dreptul nr. 27, într-o grămadă de pămînt, strada aflîndu-se la acea dată în renovare. Informație prof. A. Popcea, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Fig. 4. Fragment de inscripție funerară din Tomis.

După textul păstrat inscripția pare să fi avut încă o dată lățimea actuală, adică rindurile să fi cuprins aproximativ 8—10 litere, fără să excludem ca piatra să fi avut o lățime mai mare.

. . . . . ex] eq(uite)

[vet(eranus) l]eg(ionis) V

[Mac(edonicae) vix]it an(nis)

. . . . . et] Mama

[con(iux) ? ei]us vix(it)

[an(nis) . . . . .] et Fl(avius)

[. . . . . f]i(lius) ? eius

Constatăm deci că personajul pomenit mai întâi în inscripție a slujit în legiunea a V-a Macedonica avînd gradul de *eques*. În lista de la Troesmis a veteranilor legiunii lăsați la vatră în 134 e.n. figurează alți cîțiva *equites*³².

Mama, probabil soția veteranului, poartă un nume hipocoristic răs-pîndit în onomastica greacă, tracă, orientală³³, în Dobrogea îl întîlnim

³² *CIL*, III, 6178—6180. Em. Doruțiu-Boilă, *ISM*, V, p. 163—170, nr. 137: col. II, 30; III, 17, 27; IV, 8, 16; VIII, 21, 27; IX, 12.

³³ I. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lyker nebst einem Verzeichnis kleinasiatischer Namenstämme*, Leipzig, 1913, p. 140 și 287. M. Wuthnow, *Die semitischen Menschennamen in den griechischen Inschriften und Papyri des Vorderen Orients*, Berlin, 1930, p. 71. L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Prag, 1964, p. 281—285, 851—1—19. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 283—284.

într-o altă inscripție din Tomis³⁴, dar și la Histria³⁵, Dulgheru³⁶ și Capidava³⁷.

În schimb fiul ** (?) poartă un nume roman, *Flavius*, la fel ca unii militari ai legiunii a V-a Macedonica de proveniență orientală³⁸, gentiliciu care, asociat cu numele *Mama*, ar sugera o astfel de origine și pentru familia veteranului de față³⁹, fapt mai greu de dovedit pe baza fragmentului de inscripție păstrat.

Piesa se încadrează, după caracterele paleografice, sec. II—III e.n.

Inscripțiile prezentate mai sus înscriu deci o nouă dedicație închinată lui Hadrian la Tomis, un aspect inedit al cultului mithriac în Dobrogea, cel închinat lui *Cautes* și dovedesc încă o dată supravegherea litoralului vest-pontic de către legiunea a V-a Macedonica, pînă la plecarea ei în Dacia⁴⁰.

NEUE EPIGRAPHISCHE ENTDECKUNGEN

Zusammenfassung

Die Verfasser stellen einige in den letzten Jahren in der Dobrudscha erschienene Inschriften vor.

1. Inv. 31705 (Museum für Nationalgeschichte und Archäologie Constanța). Bruchstück aus einer monumentalen Inschrift in lateinischer Sprache auf einer Kalksteinplatte, die in Constanța neben dem römischen Mosaikgebäude gelegentlich des Abreißens eines zeitgenössischen Hauses erschienen ist.

Das Bruchstück weist einen kleinen Teil der ersten zwei Reihen einer Widmung für den Kaiser Hadrian auf. Die heutigen Ausmaße des Stücks: H. (Höhe) = 0,275 m; L. (Länge) = 0,475 m und D. (Dicke) = 0,225 m. Nach der Anordnung des Textes kann festgestellt werden, daß die unlängst entdeckte Inschrift nicht ein Teil der heute verlorengegangenen tomitanischen Widmung von 129 v.u.Z. (CIL, III, 13740) ist.

³⁴ CIL, III, 7559 : „Mama Dadae sacerdos To[mit]anorum.“

³⁵ V. Pârvan, *Dacia*, 2, 1925, p. 238—239, nr. 38, fig. 61 și 62 : Mama, Da[dae ?] lib[ert]a.

³⁶ A. Rădulescu, *SCIV*, 14, 1963, 1, p. 93, nr. 13, fig. 14 : *Μάμα Κρηάκωντος*

³⁷ Gr. Florescu, *op. cit.*, p. 95—96, nr. 18 : Mammusa (nume tracic), în realitate „Lallname“. V. I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965, p. 243. L. Zgusta, *op. cit.*, p. 285—286. D. Detschew, *op. cit.*, p. 284, cf. Em. Doruțiu-Boilă, *ISM*, V, p. 60, nr. 34.

** *Filius* apare mai rar abreviat *FI*, vezi totuși R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*⁴, p. 430. Dacă inscripția avea lățimea mai mare, atunci r. 6—7 ar putea fi completate : „...et Fl(avii) [...et... filii] eius“.

³⁸ Troesmis : *CIL*, III, 7501 = *ISM*, V, p. 216—218, nr. 184 (*T. Flavius Valens* de origine din *Amastria*, Bithinia). R. Vulpe, *SCIV*, 4, 1953, 3—4, p. 557—562 = *ISM*, V, p. 187—189, nr. 155 (*T. Flavius Alexander* din *Ancyra*, Galatia).

³⁹ N. Gostar, *Pontica*, 11, 1978, p. 283.

⁴⁰ A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 34. V. *supra* notele 24—28.

Das Bruchstück bereichert die Gruppe der Widmungen zu Ehren Hadrians von Tomis.

2. Inv. 29705 (Museum für Nationalgeschichte und Archäologie Constanța). Votivaltar aus Kalkstein, in Südwesten der Dobrukscha im Gebiet der antiken Siedlung von Gura Canliei (Kr. Constanta) entdeckt. Ausmaße: H = 0,415; L und D = 0,32 m (an der Basis) und 0,25 m (Mitte).

Es ist der erste, Cautes gewidmete Altar in Scythia Minor. Das *gentilicium* des Widmers, auf dem Stein fälschlicherweise *DOMII* abgekürzt, war wahrscheinlich Domitius. Die Widmungsformel war mit *p(osuit)* beendet, denn es ist schwer zu glauben, daß der Buchstabe P in der letzten Reihe mit *p(ater)* zu vervollständigen wäre.

Die Inschrift ist den paleographischen Zeichen nach vom Ende des 2. Jh. oder vom Anfang des 3. Jh. u.Z.

3. Inv. 21401. Grabinschrift auf einer Marmorplatte, die zufällig in Constanța (Tomis) entdeckt wurde. Ausmaße: H = 0,565 m; L = 0,61 m; D = 0,035 m.

Ohne daß genau festgestellt werden kann, ob Iulius Vitales Soldat im Dienst oder Veteran war, scheint die erstere Lage wahrscheinlicher, da sein Bruder ihn beerbte (siehe Noten 22 und 23).

Ins Operationsgebiet der V. Legion Macedonica von Troesmis waren auch die Städte am Meeresufer einbegriffen, wie auch die tomitanischen Inschriften beweisen, die für Soldaten dieser Legion aufgestellt wurden (siehe Noten 25—27).

Die vorliegende Inschrift ist aus dem 2. Jh. u.Z.

4. Bruchstücke von einer Grabinschrift aus Marmor, die zufällig in Constanța entdeckt wurde. Ausmaße: H = 0,27; L = 0,29 m; D = 0,11 m.

Es ist der Grabstein eines gewesenen *equus* aus der Legion V Macedonica, die ebenfalls für *Mama*, wahrscheinlich seine Gattin, und *Flavius*, seinen Sohn, aufgestellt wurde.

Das Stück ist den paleographischen Zeichen nach aus den Jahrhunderten 2—3 u.Z.

Liste der Abbildungen

1. Bruchstück von einer dem Kaiser Hadrian gewidmeten Inschrift aus Tomis.
2. Bei Gura Canliei (Kreis Konstanza) entdeckter Votivaltar.
3. Grabinschrift aus Tomis.
4. Bruchstück von einer Grabinschrift aus Tomis.